

Szeli István

(1921–2012)

A magyar irodalom nevében tisztelettel kívánok adózni az elhunyt Szeli István Tanár Úr emlékének, ahogy tették már a temetésen, a sajtóban, vagy tesszük magunkban mindannyian, akik ismertük, becsültük, szerettük Szeli István akadémikust, egyetemi tanárt, tudóst, elsősorban, de nem csak a vajdasági magyar kultúra több mint fél évszázada meghatározó kiválóságát. Búcsúzunk a tanártól, a tudóstól, a tudományos élet szervezőjétől, aki az újvidéki Magyar Tanszéken nemzedékek sorát tanította irodalomra és az irodalom által, az irodalom nyújtotta gondolkodásra, emberségre. Búcsúzunk együtt a tudóstól, aki tíz éven át fáradhatatlanul szervezte és vezette a vajdasági, sőt jugoszláviai magyarság első tudományos intézetét, a szép emlékű és igaztalanul megszüntetett Hungarológiai Intézetet, amely addig nem vagy csak magánszorgalomból művelt tudományos diszciplínáknak nyújtott intézményes keretet és támogatást.

Búcsúzom mindannyiunk nevében Szeli Tanár Úrtól, vagy ahogy Bori Imrétől hallottuk és tanultuk, a Mestertől (kissé talán személyesebb hangon), egyetemi tárgyainak oktatásbeli örököseként, s tanítványaként, jóllehet soha sem volt tanárom a szó mindennapi értelmében.

Hetek vagy inkább hónapok óta lexikonírás és -szerkesztés gályamunkája tölti ki napjaimat, a 2001-ben megjelent, JUMIL-ként elhíresült lexikon második, bővített kiadását készítem kiadásra, amelyről Szeli Tanár Úr azt írta volt, nem utolsó sorban, mert benne saját, az egykori Hungarológiai Intézeti elképzeléseinek egyik kései megvalósulását látta, hogy „műveltségképünk kiszélesítésére s tartalmi elmélyítésére” szolgál. Arra, amire ő egész életében tudósként, tanárként példamutató alázattal törekedett.

A lexikon, hogy visszatérjek mostani, Szeli Tanár Úr által méltányolt foglalatosságomhoz, amint tudjuk, könyörtelen műfaj: adatok, nevek, címek, számok, vonatkozó művek halmaza. Ezek rabságában élve, talán éppen akkor, amikor tőlem néhány száz méterre a Mester haláltusáját vívta, az sz betű szócikkeinek adatait ellenőriztem, írtam be új címekeket, számokat, köztük a Szeli István-szócikkbe is, amely a kötet egyik legterjedelmesebb tétele lesz, de amelyet – amint az olvasó majd meggyőződhet róla – terjedelme mellett az adatok jelentette tartalma is kiemel. Mert, bár igaz, hogy egy lexikon adatok halmaza, valójában több is ennél. Egy életmű, egy pálya tükre. És Szeli István esetében ez a tükör előtt mindannyiunknak illik tisztelettel megállni, szembenézni azzal, amit ez a tükör, nem homályosan, hanem élesen kirajzolóva ábrázol – minket, ezt az irodalmat, ennek művelőit és olvasóit, akik ebben a tükörképben benne vagyunk úgy, ahogy Szeli István látott és látni kívánt bennünket. Mert van abban valami sorsszerűség, hogy Szeli István élete születésétől haláláig évtizedekkel, sőt mintegy fél évszázaddal mérhetően kötődik a vajdasági kultúra, elsősorban az irodalom alakulásához a kezdetektől máig.

Szeli István akkor született, amikor az önállóságra kényszerült vojvodinai magyar írás öneszmélése elkezdődött. És a párhuzam tovább folytatható, irodalmunk és Szeli István gyermekkora és ifjúsága egy időben, együtt alakult, ahogy egybeesett irodalmunk háború utáni, immár intézményesített élete és Szeli István irodalmunkban való aktív részvételének kezdete. Tette ezt előbb, rövid ideig újságíróként, majd tanárként, középiskolában, utána

egyetemen, kritikusként, tankönyvíróként (emlékeztetnék: ő az első vajdasági magyar irodalmi, az 1955-ös kiadású *Bevezetés az irodalomelméletbe* című gimnáziumi tankönyv szerzője!) és tudósként, aki irodalmi, művelődéstörténeti, komparatistikai tanulmányai mellett a tudományos élet szervezőjeként vált kultúránk, közéletünk meghatározó egyéniségévé. S tette mindezt, nem egy ember, hanem egy csapat erejét is meghaladó önzetlen munkával, magát, idejét, erejét a feladatnak áldozó lendülettel és alázattal. Kereste, mutatta és járta a kultúrák, irodalmak egymás felé vezető útjait, a múlt és a jelen szerves összetartozását, nemzeti és nemzetiségi irodalmak egymásra utaltságát, a személyesen is megtapasztalt szeszélyes történelemmel való szembenézés lehetőségét, kultúránk erózióját megállítható módokat, míg végül visszatalált oda, ahonnan indult, szülővárosához, Zentához, Zenta múltjához, amit számára Zentizedekkel ez előtt Thurzó Lajos és Majtényi Mihály jelentett, s amit élete utolsó évtizedében Zenta honlapjára írt tájkép- és portrévázlataival zárt le, kerekített tablóvá.

Mindig pontosan tudta, mit kell tennie, hol van rá, tudására, a legnagyobb szükség az általa egységes szellemi térnek tartott, nevezett vajdasági kultúrában. Ott, ahogy a vele készült mélyinterjúban arra kérdésre, hogy mit jelent számára a Vajdaság mint szellemi közösség, így válaszolt: „Jelenti első fokon a magam világát, amiben élek, és amit nem bírok és nem is akarok megtagadni. Másodsorban egy nagyobb közösség, tehát egy ország, ugyanakkor egy nemzet, egy nyelv, egy kultúra részét. De azokon keresztül akár Európa egy részét, vagy akár a világegyetemet. A gazdasági, szellemi, művészi alkotótevékenység egy konkrét, adott színhelyét jelenti nekem Vajdaság, de egyben talaját is, és nekünk, azt hiszem, az a dolgunk, hogy ezt a talajt mindinkább termővé tegyük, és mindinkább alkalmassá a szellemi élet javainak megteremtésére. Ez akár egy igényes, gazdag életprogramnak is beillik.” S hogy ez a szellemi tér, szellemi közösség valóban az igényeknek megfelelően formálódjon, létezzen, ahhoz „olyanféle diszciplínákra, mint a néprajz, a művészetek s az irodalom is” szükség van, lévén hogy ezekben, ezek által sokkal érzékenyebben juthat kifejezésre mindaz, ami az adott közösség meghatározója, azok a tudat- és magatartásformák, amelyek fel- és ráismerhetővé teszik életünket. Mert az az irodalom, ahogy nyilatkozta, „amiben nem érezzük az embert, az életet, a lüktető valóságot, bármilyen formában, ami tehát nem abból ered, hanem spekulatív úton jön létre, az biztos, hogy művészileg sohasem tud olyan tartalmas, humánus, megragadó, mély vagy éppen magas lenni, mint az a másíkfajta irodalom, amely magán viseli az élettől való ihletettséget”.

Ugyanis Szeli István pontosan tudta, hogy a peremlét kizárólag a peremkultúra értékeinek begyűjtése, megismertetése és új eredmények, alkotások által teljesebben ki, s hogy ez megvalósuljon, hogy legyőzzük azt, amit a történelem, hozott, s amit el kell(ett) fogadni, de amin tudni kell(ene) felülemelkedni, s hogy a mindent, kivált a szellemi értékeket oly kíméletlenül pusztító erózióknak útját álljuk, annak érdekében számunkra egyetlen lehetőség volt/van, hogy vállaljuk ezt a hosszú utat, melyet – észre sem vesszük – gyorsan és idővel letörölhetetlenül a feledés pora fog belepni. Hogy ez ne következzen be, állandóan együtt kell látni a múltat és a jelenet, a felvilágosodás hagyományát, a tizenkilencedik század irodalmi örökségét, Aranyt, Berzsenyit, Kazinczyt, Petőfit és a jelen állandóan változó irodalmát, irodalmunk napi mércével mérhető jelenét. És Szeli István művei, tanulmányai, kritikái pont ezt példázzak számunkra. Hogy konkrét legyenek: amikor a *Lamentáció élőkért* című verseskötetről ír, akkor a lamentáció műfaj történetét is felvázolja, amikor iskolatörténeti kiadvánnyal foglalkozik, akkor sorra veszi azokat a funkciókat, melyeket egy iskolának a történelem fo-

lyamán kell betöltenie, amikor az Újvidék könyvesboltjainak történetét áttekintő könyvről ír ismertetőt, akkor a könyvesházak történetét tárja elénk, amikor irodalmi lexikonunkat méltatja, akkor a magyar lexikonírás alakulását, állomásait is bemutatja, amikor többkötetes életrajzi kalauzunkról ír, akkor a katalogizálásnak ezt a formáját járja körül. Ezt kell tőle megtanulni, s tanultam mind a mai napig magam is, hogy a részlet értéke nem csak önmagában, hanem a nagy egészben keresendő, van, hogy az összefüggések ismerete nélkülözhetetlen, amihez kulcsot a filológia ad.

A tanár, a tudós, a tudományszervező, az irodalomkritikus Szeli István ezt az utat járta, dacolva az úton tapasztalt emberi, hatalmi nehézségekkel, akadályokkal, volt bennük része. Hogy mit kapott ezért vissza, s hogy érezte-e azt, ami jutalomként őt megilletné, nem tudom megítélni, s ahogy nyilván ő sem tudhatta, de hogy nem volt hiábavaló, amit tett, ékesen bizonyíthatja az a megbecsülés és szeretet, ami az őt búcsúztató gyászbeszédeket, sajtóbeli nekrológokat kivétel nélkül jellemezte. Azt viszont tudom, hogy élete utolsó éveit igaztalanul magányosan élte, hogy sokkal ritkábban látogattuk, mint kellett, mint illett volna. Férfiasan ezt is be kell vallani, amikor Szeli Tanár Úr is átköltözött oda, abba a birodalomba, amit ő az Emlékezések könyvében a holtak kertjének nevezett, s ahol az általa állított fejfákon Herceg János, kinek novelláiról, esszéiről oly hozzáértéssel írt, Tóth Horgosi Pál (vele társszerzőként fiatalon Móricz Sárarany című regényének dramatizálásáért díjazták egy Híd-pályázaton), a Zentát festő Slavnic Nestor, a számára a közös világot jelentő Majtényi Mihály, első képzett folkloristánk, a költő Tóth Ferenc neve olvasható, de ahová immár, sajnálattal és fájdalommal egyre gyarapodó égi tanszék több kiválósága is beköltözött, hogy csak az utóbbi években távozottakat említsem, a tanárnő, Penavin Olga, továbbá Szeli István egykori tanítványából lett fáradhatatlan harcostársa, Bori Imre, s barátaink, tanártársaink, Papp György, Bosnyák István, Utasi Csaba és többen, akik ennek az újvidéki tanszéki közösségnek megbecsült tagjai voltak.

Végezetül ismét személyes hangra váltva, említtem meg, hogy miután értesültem Szeli Tanár Úr haláláról, s ezt megírtam kedves, régi, a Mestert tisztelő szegedi barátunknak, ezt válaszolta: „Kedves Barátom, a múltatok egy darabja ment el Szeli bácsival.” Hogy mennyire igaza van, azt akkor értettem és éreztem meg igazán, amikor a készülő lexikonba beírtam a Szeli István-szócikk addig hiányzó egyetlen adatát: Újvidék, 2012. febr. 25.

És amikor ez a különben mechanikus művelet megtörtént, akkor – mint máskor – nem a lexikoníró elégedettségét éreztem, hanem mérhetetlen szomorúság vett rajtam erőt, és szerettem volna kétségbeesetten felkiáltani: gyűlölöm a lexikonokat! A szomorú tényen azonban, hogy Szeli István földi útja immár végérvényesen véget ért, ez sajnos, mit sem változtat. Marad a végleges búcsú és annak tudata, hogy egy kiváló ember kortársa, tanítványa lehettem, lehettünk.

Tisztelt Tanár Úr, nyugodjon békében.

Gerold László